

Зоҳиджон Маҳмудович ИСЛОМОВ,
Ўзбекистон халқаро ислом академияси,
Илмий ишлар ва инновациялар бўйича
проректор,
филология фанлари доктори, профессор
zohidiy@yandex.ru

УВАЙС ҚАРАНИЙ ҚАРАШЛАРИНИНГ ЁШ АВЛОД ТАРБИЯСИДАГИ АҲАМИЯТИ

IMPORTANCE OF UVAIS QARANI'S VIEWS IN UPBRINGING OF THE NEXT GENERATION

РОЛЬ ВЗГЛЯДОВ УВАЙСА КАРАНИ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Аннотация. Султон Увайс Қараний “Икки жаҳон қуёши”, “Яман юлдузи”, “Тобейларнинг энг афзали” сифатларига сазовор бўлган зоҳидлик, тақво ва парҳезкорлик билан машҳур бўлган буюк тобейлардан ҳисобланади. У хокисор бўлган, ўзини жуда ҳам камтар тутган, маънавий ҳаёти бошқаларникидан тубдан фарқ қилган, маънан бақувват, иродаси мустаҳкам, комил инсон бўлган. Увайс Қараний Аллоҳ таолони таниган инсонга кумуш ва олтиннинг қадри бўлмаслиги, доимо инсонларни яхшиликка буюриб, ёмонликлардан қайтариш зарурлиги, ҳар қанча қийинчилик ва машаққат бўлмасин ҳақни сўзлаш лозимлигини таъкидлаган.

Калим сўзлар: Султон Увайс Қараний, “Яман юлдузи”, тобейий, камтар, зуҳд, тақво, яхшилик.

Annotation. Sultan Uvais Qarani was famous as “the Sun of the two World”, “the Star of Yemen”, “Distinguished one of Tabiuns”. Also he was distinguished and great tabiun who was famous for his good qualities. He was an ordinary and modest man and his spiritual life differed from others. Also he was a perfect man with strong spirituality and will power. Uvais Qarani states that silver and gold had no price for those who had known Allah. He also said that it was necessary to call people for good things and to prevent them from bad things and to say the truth in spite of any difficulties.

Key words: Sultan Uvais Qarani, “the Star of Yemen”, tabiun, modest, zuhd, taqwa, goodness.

Аннотация. Султан Увайс Қарани - один из великих последователей, известный своим

аскетизмом, благочестием, получивший титулы «Солнца двух миров», «Звезда Йемена» и «Лучший из последователей». Он был смиренным, очень скромным, его духовная жизнь отличалась от других, он был духовно сильным, волевым и совершенным. Увайс Карани подчеркивал, что человек, знающий Аллаха, не имеет ценности ни в серебре, ни в золоте, что он всегда должен направлять людей на добро и отворачивать их от зла, и что он должен говорить правду, как бы тяжело и трудно это ни было.

Ключевые слова: Султан Увайс Карани, «Звезда Йемена», последователь, скромный, строгость, благочестие, доброта.

Мустақиллик йилларида юртимизда ислом динига, хусусан, аждодлар ҳаёти ва илмий-маънавий меросига бўлган юксак эътибор натижаси ўлароқ унутилаёзган қадриятлар қайта тикланди, буюк алломаларимизнинг номлари ва асарлари илмий муомалага киритилди, азиз-авлиёларнинг муқаддас қадамжолари зиёратчилар билан гавжум бўладиган обод гўшаларга айлантирилди. Давлатимизда ушбу қадамжоларга катта эътибор қаратилиши натижасида ушбу ҳудудлар бугунги кунда дунёнинг турли мамлакатлари ҳамда ички сайёҳларни ўзига жалб қиладиган гўзал ва мухташам зиёратгоҳларга, халқимизнинг миллий қадриятлари бешигига айлана бошлади.

Юртимиз шухратини дунёга танитган Имом Бухорий, Имом Термизий, Имом Доримий, Абу Мансур Мотуридий, Бурҳониддин Марғиноний, Баҳовуддин Нақшбанд каби юзлаб буюк алломаларимизнинг қўним топган муборак мақбалари улғайиб келаётган ёш авлодларга ибрат намунаси, шонли тарихимизнинг нодир ёдгорликлари сифатида қайтадан кўз очмоқда. Мана шундай буюк зотлардан бири Султон Увайс Қараний саналади. Увайс Қараний ва унинг мақбарасига қаратилган эътиборни алоҳида таъкидлаш лозим. Юртимизда Увайс Қаранийнинг иккита рамзий мақбара – қадамжоси мавжуд. Бири Қорақалпоғистон Республикасида, иккинчиси эса Наманган вилоятида жойлашган. Бугунги кунда мазкур икки қадамжо ҳам миллий меъморчилик анъаналари ҳамда замонавий технологиялар асосида қайта тикланиб, ободонлаштирилиши ҳам юртимизда бу борада амалга оширилган ишларнинг самараси ҳисобланади.

Увайс Қараний ислом тарихининг жуда ҳурматли, тарбия борасида ибрат қилиб

кўрсатишга муносиб шахсиятлардан бири. У киши тахминан 594 йил Ямандаги Мурод қабиласининг шўбаси бўлган Қарн деб номланувчи уруғининг Омир хонадонидан таваллуд топган [1:13-14]. У муҳадрамлардан бўлиб, бу атама жоҳилият ва рисолат даврида яшаган, аммо Муҳаммад (с.а.в.)ни кўришга муваффақ бўлолмаган кишиларга нисбатан ишлатилади. Султон Увайс гарчи Пайғамбар (а.с.)ни кўрмаган бўлса ҳам у зотдан маънавий таълим олиш бахтига мушарраф бўлиб, ўзидан кейинги суфийларга бу йўл мерос бўлиб қолишига сабаб бўлди. Ул зот оналарининг хизматларида бўлганлиги боис Пайғамбар (а.с.) билан учраша олмаганлар, ёлғиз онасини қаровчисиз ташлаб кета олмаганидан адабиётларда ғойибона ишқидан воз кечган ошиқ сифатида тавсифланган. Шу жиҳатдан Увайс Қараний фарзандларга онанинг хизматини қилиб унинг розилигини олиш, унга эҳтиром кўрсатишнинг юксак намунаси ҳисобланади.

Ислом оламида Увайс Қаранийни “Икки жаҳон куёши”, “Яман юлдузи”, “Тобейларнинг энг афзали” каби сифатлар билан улуғлаганлар. Фаридуддин Аттор ўзининг “Тазкирату-л-авлиё” номли асарида уни “Тобейлар қибласи”, “Арбаъинлар пешвоси”, “Пинҳон офтоб”, “Раҳмон ҳамнафаси”, “Яман юлдузи” номлари билан таърифлайди [2:27].

Имом Заҳабий (673/1274-749/1348) ўзининг “Сияр аълам ан-нубала” номли асарида Увайс Қараний ҳақида маълумот келтиради ва “У киши зоҳид пешво, ўз замонида тобейлар раҳнамоси, Аллоҳнинг тақводор авлиёларидан ҳамда мухлис бандаларидан эди” деб сифатлайди.

Имом Ҳоким (ваф. 405/1014) ҳам “Мустадрок” асарига Увайс Қаранийнинг маноқиблари ҳақида алоҳида боб киритади ва у киши ҳақида “Увайс ушбу умматнинг обидидир”, деб таъриф беради.

Тасаввуфшунос олим Нажмиддин Комилов ўзининг “Тасаввуф” номли китобида Увайс Қараний ҳақида “Куфа, Бағдод, Басра шаҳарларида таркидунё қилган зоҳидлар кўп эди, айтиш керакки, уларнинг обрў-эътибори ҳам халқ орасида катта бўлган. Чунончи, Увайс Қараний, Ҳасан Басрий каби йирик суфийлар аслида зоҳид кишилар эдилар, шунинг учун у зотларнинг номи шайхлар ва суфийлар ҳақидаги тазкираларда зоҳид сифатида тилга олинади,

баъзи муаллифлар эса уларни суфийлар қаторига қўшмаганлар”, деган маълумотнома келтиради [3:9].

Алишер Навоийнинг тасаввуф таълимоти, унинг тарихий ривож, руҳият оламининг буюк авлиёларига бағишланган “Насоимул муҳаббат” асари бу соҳага оид мукаммал асарлардан саналади. Навоий ушбу асарида Султан Увайс Қаранийни илк суфий сифатида зикр этади ва у ҳақидаги маълумот билан бошлайди. Жумладан шундай ёзади: “Аллоҳнинг расули (саллалоҳу алайҳи ва саллам) ийтдилар: Увайс Қараний эҳсон ва меҳрибонлиги билан тобейларнинг яхшисидур”. Гоҳ-гоҳ Хожаи олам саллалоҳу алайҳи ва саллам муборак юзин Яман сори қилиб дер эрдиким: Мен Раҳмоннинг нафасини Яман томонидан туймоқдаман. Бировнинг васфиким, анинг вассофи Хожаи коинот бўлғай ва нафаси нафаси Раҳмон бўлғай, васф қилмоқ гоят беадаблиғ бўлғай. Ҳам Хожаи Коинот саллалоҳу алайҳи ва саллам буюрубтурким, тонгла қиёмат куни Ҳақ субҳонаҳу ва таоло етмиш минг фаришта Увайс сурати била яратқай. То ул аларнинг орасида аросатқа кириб, беҳиштга борғай, то ҳеч ким маълум қилмағай Тенгридин ўзгаки, ул қайси биридурки, ул дунёда барча халқ кўзидин ёшурун Тенгри таолоға қуллуқ қилур эрди. Қиёматда дағи Тенгри таоло ани барча номаҳрам кўзидин маҳфуз тутқай. Нақлдорким, Ҳазрат Рисолат саллалоҳу алайҳи ва саллам оламдин ўтарда, асҳоб разияллоҳу таоло анҳум сўрабтурларки, “Сизнинг мураккаъ кимга ҳаволадур?”. Дебдурларки: “Увайс Қаранийға берсунлар ва десунларки, менинг умматимни дуо қилсун!”. Ҳазратдин сўнгра Форук ва Муртазо асҳоб разияллоҳу таоло анҳумо Кўфаға бориб, Яман элидин сўруб, Қаранда Увайсни топдиларким, тева бокиб юрур эрди. Мураккаъни топшуруб, уммат учун дуо истидьо қилдилар ва бу маънида сўз кўпдур. Шарҳи била билайин деган киши «Тазкират ул-авлиё»ни ўқисун [4:39-40].

Увайс Қараний ҳаёт йўлини ўрганиш, унинг қарашлари ёшлар тарбиясида нақадар катта аҳамиятли эканлигини кўрсатади. Чунончи, У зотнинг оддий ҳаёт кечиришга интилишлари, камтарликлари, такволари, оналарига кўрсатган юксак эҳтиромлари, хизматлари ва уни ибодат даражасида бажарганликлари аксарият инсонларнинг қўлидан келмаган.

Увайс Қаранийнинг юксак сифатларидан яна бири тамаъдан сақланишлари эди. У киши тақво ва ўта эҳтиёткорликларидан ҳатто ҳадяларни ҳам қайтарар эдилар. Кийинишда ҳам ғоят соддаликка амал қилганлар. Жун ва дағал матодан кийим кийиб, ялангаёқ юриш у кишининг одатий ҳаёт тарзига айланган эди.

Увайс Қаранийнинг яна бир юксак фазилятларидан бири ғафлат ҳамда нафснинг кирдикорларидан юз ўгиришидир. Шу боис “Аллоҳим, уйқучи кўздан ва тўймайдиган кориндан паноҳ сўрайман”, деб мудом дуо қилиб юрганлар. Увайс ҳазратлари Расулуллоҳнинг ҳаётларини ўзлари учун намуна қилган эдилар. У киши ҳаётида давомида тонгга қадар ибодат билан машғул бўлишлари кўплаб ривоят қилинади.

Султон Увайснинг юқоридаги сифатлари, тақволари, Аллоҳ ва ўзларининг ўрталаридаги чиройли муносабат туфайли Яратган у кишига қайтарилмас дуо ижобатини берган эди. Бу борада Пайғамбаримиздан қилинган ривоятда: “Ким уни учратса, ҳаққига истиғфор айтишини сўрасин”, деганлар. У киши ўз фазллари омманинг назаридан яширишга уриниб келганлар. Халқ орасида у кишининг фазилятлари ошқор бўлгач, камтарлик асносида ўз маконларидан бош олиб чўлу саҳрога чиқиб кетганлар.

Назр ибн Шумайлдан ривоят қилинади: “Увайс Қараний бирон егулик топса, уни ювиб ярмини ўзига олиб қолар, қолганини садақа қилиб юборар эди”. Бундан кўринадики саҳийлик, очиққўллик, камбағаллар ҳолидан хабар олиш Увайс Қараний учун ҳар кунги одат тусига айланган эди. Тақводор ва зоҳид кишилар, улуғ авлиё зотларда бўлиши керак бўлган сифатларнинг мавжудлиги унинг шахсиятини янада кўкларга кўтарган. Юқоридаги сифат Увайснинг муҳаддислар наздида ҳам ишончли ровий сифатида тан олинниши, ундан ривоят қилинган ҳадислар ишончли саналишига сабаб бўлган. Шу сабабли Султон Увайс Қаранийдан қатор ҳадислар ривоят қилинган.

Бугунги кунда аксар ёшларда ота-онага ва катталарга ҳурмат, уларнинг ҳаётий синовлардан ўтган насиҳатларига қулоқ тутиш ва уларга амал қилишни янада юксалтириш муҳим аҳамият касб этиб турган даврда Увайс Қаранийнинг ҳаёти давомида онасига қилган муносабати ва эҳтироми, саховатпешалиги, камтаринлиги,

сабру қаноатини билиш ва унга амал қилиш муҳим. Буюк зот ўз оналарини рози қилиш йўлида ҳатто, Муҳаммад алайҳис саломдек Зотни кўргани бора олмаганлари ёшлар учун катта сабоқ сифатида намоён бўлади. Бу борада Буюк Алишер Навоий

Оналар оёғи остидадур,

Равзаи жаннати жинон боғи.

Равза боғин истар эрсанг,

Бўл онанинг оёғин туфроғи [5:593], дея таъкидлаган.

Шу ўринда “Жаннат оналар оёғи остидадур” мазмунидаги ҳадис ҳаётий амалий тасдиғини топганини яққол кўриш мумкин. Ота-онага эҳтиром, уларнинг кўнгилларини олиш, розилиklarини топиш нақадар улуғ фазилят. Бунинг ортида Яратганнинг ризоси мавжуд бўлиб, бунинг баробарида дуолари ижобат кишига айланишларининг сабаби ҳам эҳтимол шудир.

Бугунги кунда ёшлар тарбиясини қомилликка етказишда юртимизда туғилиб дунё илми-фани, маданиятига улкан ҳисса қўшган алломаларимиз асарлари, айниқса уларнинг тарбиявий ўғит-насиҳатларини ўрганиш муҳим. Бу борада Увайс Қаранийнинг ҳаёт йўли, ибрат намунаси ўлароқ унинг ота-онага ҳурмат, Ватанга муҳаббат, илмга чанқоқлик, ростгўйлик, ҳалоллик, камтарлик ва бошқа кўплаб асл инсоний фазилятлари билан ўзларини қомил инсон сифатида тарбияланишларига яқиндан ёрдам беради.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдулбори Муҳаммад Довуд. Увайс Қараний. –Қоҳира. Дор ал-Аҳмадий ли-н-нашр, 1999. –Б. 13-14.
2. Фаридуддин Аттор. Тазкират ул-авлиё. –Т.: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи, 2013. –Б. 27.
3. Комилов Н. Тасаввуф. Тошкент. 2009. –Б. 9.
4. Алишер Навоий. Насойиму-л-муҳаббат мин шамойимил футувват. Тошкент. 2017. –Б. 39-40.
5. Алишер Навоий. Арбаъин. Асарлар тўплами. Ж. 10. Тошкент. 2011. –Б. 593.